

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

**דין 'כוחו'
ברציחה**

- רכו -

נמסר בשבת פרשת מסעי ה'תשע"א

עיצוב ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת עקב יחל השיעור בשעה 5:30 אחה"צ ויהיה בענין:

בגדרי שכירות

מנחה בשעה 5:05.

בברכת התורה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

דין 'כוחו' ברציחה

(ב) ותחילה נחדד את גדר החילוק שכתב הר"ן, לחייב על 'חציו' דאשו רק לענין נזיקין אבל לא לענין רוצח דבעינן מעשה טפי. הנה על קושית התוס' מצינו תירוץ נוסף בחדושי הגר"ח (שכנים יא) בשיטת הרמב"ם, שפסק (נזקי ממון יד) כריו"ח דאשו משום חציו ואעפ"כ משמע מלשונו (רוצח גב), כפשט הגמרא שבזרק אבן ונפלה ישר פטור - הרי שלשיטתו אף לריו"ח אינו חייב בכה"ג משום רציחה. ותירץ הגר"ח דאבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו, הגם שהם כאש אבל רק כאש דממונו ולא כאש דחציו, דהא מסקינן בב"ק (כג) שמודה ריו"ח לריש לקיש שחייב באש גם משום ממונו, ונפ"מ להיכא דכלו לו חציו דחייב, כגון שבשעה שהדליק האש היתה גדר בפניה ולא היתה יכולה האש לעבור ואח"כ נפלה הגדר שלא מחמת הדליקה והדליקה האש שדה חברו - דחייב משום ממונו הגם שאין לחייבו משום חציו [כדאמרינן בסנהדרין (עז) זרק חץ ותריס בידו, ואח"כ סילק התריס פטור, דבעידנא דשדייה מיפסק פסיק גיריה], ואם כן כשהניח אסו"מ בראש הגג הרי כבר פסק כח 'חציו' דאדם, שלא כאש דעלמא שהאדם יצר את הכח המזיק והרוח רק משתתפת בהולכת ההיזק אבל עצם השריפה באה מכח האדם דדיינינן את בערת האש ככחו, הלכך חיובו באסו"מ אינו אלא משום אשו דממונו, ועל כן גבי רוצח פטור. הלכך אף בזרק אבן ונפלה הרי כבר פסק כחו של הזורק בגמר עלייתה, ושוב הולכת ומזקת מכח כובדה, ובוה לא שמעינן דליחשב 'חציו'.

והוסף הגר"ח דהא דהאש נידונית ככחו, היא סברא פשוטה ולא מגוזה"כ ד'המבעיר את הבערה', שאל"כ מנלן לחדש חיובא לרוצח באש (כפשטות הסוגיא בב"ק הנ"ל), דלמא לא גלי קרא אלא גבי נזיקין - אלא סברא היא [לריו"ח] שאש שאדם הדליק נחשבת כחציו, וקרא ד'המבעיר' מלמדנו רק ששיתוף הרוח בהולכה אינה פוטרת אלא האש מתיחסת לעולם למבעיר את הבערה, וכיון דגלי קרא גבי נזיקין שאין השתתפות הרוח פוטרת, גלי לכל מקום. וא"כ כיון דסברא חיצונה היא שהאש הוי 'חציו' ולא מגוזה"כ דפרשת אש, אין שייכת סברא זו באסו"מ שהרי האבן בעצמה אין בה כח היזק, ומה שחייב גם בוה אי"ז אלא מחמת דין ממון המזיק, שלא שמר על אבנו מליילך ברוח ולהזיק.

וכדברי הגר"ח נמצא בשטמ"ק (ב"ק נו) בשם הרא"ה, דאסו"מ שהניחן בראש גגו ונפלו והזיקו - מסתבר שחייב משום אשו דממונו מפני שכלו לו חציו. אכן יש בדברי הגר"ח חידוש, לדון אבן שזרק למעלה ונפלה כאבן שהניח בראש גגו, שהיה מקום לומר שכח הירידה כבר טמון במעשה הזריקה, ולא דמי לכח אחר דרוח שהוא כח שנתחדש לאחר מכן. ומ"מ נקט הגר"ח שהסברא הפשוטה להחשיב האש ככחו דאדם, אינה שייכת בנפילת אבן. ואמנם מרהיטת לשון הרא"ה נמי נראה כן

(א) 'ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימת' - מפורש בכתוב שהרוצח בכחו כגון בהשלת אבן, חייב מיתת ב"ד, ולא דוקא רוצח בגופו. ומבואר בגמרא בסנהדרין (עז) שהזורק אבן כלפי מעלה ונפלה והרגה, אם נפלה לצדדין חייב, דכח קלוש מיהא הוי, אבל אם נפלה בקו ישר והרגה פטור ממיתת ב"ד [הגם ששופך דמים הוא וחייב מיתה בידי שמים, כמבואר ברמב"ם (הל' רוצח) שאפילו רוצח בגרמא או ע"י שליח הרי זה שופך דמים ומחויב מיתה לשמים] שהרי לא מכחו הרגה אלא מכח כובדה בלבד. והקשו התוס' הלא אמרינן בב"ק (ו) דאבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש הגג ונפלו ברוח מצויה והזיקו תוך כדי נפילתם חייב מדין 'אש', והרי קיי"ל כריו"ח (בב"ק כב) דאמר אשו משום חציו, שאם הדליק אש והלכה ושרפה - חייב המבעיר בארבעה דברים כאדם המזיק, וא"כ הלא הזורק אבן למעלה ונפלה ודאי לא גרע ממניח אבן בראש גגו ונפלה ברוח, ומדוע לא יתחייב משום 'חציו' כאש. ותירצו בתירוץ אחד (וכן נקטו התוס' ב"ק נו) דהסוגיא בסנהדרין שם אולה כריש לקיש דאמר אשו משום ממונו הלכך לדידיה פטור עליו משום רוצח, אבל לריו"ח חייב.

ובחדושי הר"ן בסנהדרין תירץ דאף לריו"ח פטור, דדוקא לענין נזיקין אמר ריו"ח דחשיב כחציו וחייב בד' דברים, אבל לענין רציחה בעינן מעשה טפי ולא סגי ב'חציו' דאשו. ולפום ריהטא דבריו מופלאים שנראה כאילו העלים עיניו מסוגיא ערוכה בב"ק שם שאף לענין מיתה דרוצח לריו"ח דיינינן אשו משום חציו, שבזה פירשו את המשנה דפרק הכונס במדליק את הגדיש והיה עבד כפות לו - שפטור מלשלם, ופרש"י משום דקם ליה בדרכה מיניה שהרי חייב מיתה על רציחת העבד [ומשני אליבא דריש לקיש דמיירי בשחצית בגופו של עבד] - הרי דלריו"ח חייב המבעיר מדין רוצח.

והגרי"ז בספרו (הל' רוצח) פירש באופן אחר הסוגיא דב"ק, עפ"י יסודו המחודש דברוצח שלא בכוונה איכא דין מיוחד לפטור מתשלומין שנתמעט הרוצח מחיוב דמים לנרצח, ועל כן פטור המדליק מדמי העבד [משא"כ אם אשו משום ממונו לא חשיב 'רוצח' ולא נתמעט מדמים, מלבד אם הצית בגופו של עבד]. ובוה פירש דברי חדושי הר"ן. ולא עמדנו על כך פירושא דרבנו הגרי"ז, דהא מבואר במשנה שהפטור קאי גם על הגדיש ולא רק על דמי הנהרג, וכלפי זה ודאי דמצרכינן לדינא דקלב"מ כדפרש"י. וה' יאיר עינינו.

והנה מלבד עיקר הקושיא מהסוגיא בב"ק, יקשה עוד מדוע לא העיר בחדושי הר"ן כלום מהאי סוגיא לבארה, והלא עכ"פ פשט הסוגיא מורה לכאורה דדינא ד'אשו משום חציו' אמור גם ברוצח.

דממונו. ופירש באבי"ע שרק כשפשע משמירת אשו החשיבה תורה את האש כחציו. ולפי"ז עצם הדין שהאש נדונית כחציו הוא חידוש מקרא ולא מסברא, ולא נתחדש אלא כשפשע, וא"כ בשחיטה שאין שייכת פשיעת שמירה לא שייך כלל דין 'חציו'. ולכאורה לפי"ז היה מקום לתרץ את דברי חדושי הר"ן הנ"ל, שאולי גם הוא נוקט כשיטה זו דלמסקנת הסוגיא בב"ק לא נתחדש גדר 'אשו משום חציו' אלא גבי נזיקין ולא ברציחה, שלא כפי הסלקא דעתין בסוגיא. אך אין בזה כדי להעלות ארוכה, דעכ"פ היה צריך להביא הגמרא בב"ק דנקטה לחייב לריו"ח משום רציחה, ולומר דלא קאי הכי לפי המסקנא].

אבן עיקר דברי הגר"ח בשיטת הרמב"ם צ"ע, שמסידור לשון הרמב"ם (ספי"ז שם) מבואר דאסו"מ שהניחן בראש גגו חייב משום תולדה דאש דחיציו וא"כ הדין קושיין לדוכתייהו; מדוע לא מחייב ברציחה בזרק אבן ונפלה, ומדוע נפלה סכין ושחטה שחיטתו פסולה [ולפי מהלך האבי"ע לא קשיא משחיטה, דלעולם אסו"מ הוי 'חציו' ומ"מ לא נתחדש זה הגדר אלא בניזוקין משום פשיעתו, וכנ"ל].

ואמנם הסתירה מרקתא ומליבה ולבתו הרוח, יש ליישבה באופן אחר, כמו שכתב הכס"מ (נו"מ יד) עפ"י דיוק לשון הרמב"ם: 'שטעם הפטור הוא מפני שאין נזק זה בא מכח מזיק עצמו אבל בנדון דידן שהנזק בא מחמת מזיק עצמו שהוא מלבה נקטינן כאינן אמוראי דאמרי חייב'. ונראה שכוונתו לסברת הרא"ה (בשטמ"ק ב"ק ס) דברקתא אין לחייב משום אש, דשאני אסו"מ שהרוח רק הולכתם מהגג אבל ההיזק עצמו נעשה מכח כובדם ולא מחמת הרוח, משא"כ רקתא שכח הרוח הוא המזיק ולא הרקתא עצמו. ואף לענין אסו"מ, אם ע"י כח הרוח יש תוספת נזק - פטור על אותה תוספת. ומובאת סברא זו ברשב"א (ב"ב כו) בשם רבנו יונה. ובספר נחלת דוד (ב"ק יט) פירש בזה שיטת רש"י גבי דליל שנסרך בתרנגול והזיק, שבעל הדליל פטור ואין דנים אותו כאש ההולכת ברוח מצויה דהיינו התרנגול - מפני שכל הנזק בא מחמת כח התרנגול [ויש להעיר על סתירת דברי הרשב"א דפליג שם על רש"י וס"ל לחייב את בעל הדליל. ואכמ"ל]. ובזה פירש הכס"מ שלכך אין לחייב ברקתא מדינא דגרמי כמו בליבה ולבתו הרוח, כי עיקר הנזק בא מתנופת הרוח, וכשם שאינו חייב משום 'אש' כך אינו חייב מדינא דגרמי. ומ"מ שאר הקושיות בדוכתייהו קיימו.

והנה בתחילה כתב הגר"ח תירוץ אחר על הקושיא משחיטה, דאף אם אסו"מ הוי כאשרו דחציו, יש להבחין בין 'מעשה' האדם לבין 'כח גברא', דאשו מהני רק להחשיב כמעשה האדם, דלחייב בד' דברים, שכל מה שהאש עושה מתייחס אל האדם, אבל 'כח גברא' מיהת אין כאן. ונראה שכוונתו להבחין בין ה'מעשה' הדיני ל'כחו' המציאותי, שבמציאות אין כאן כח האדם, ובשחיטה יש דין מסוים שצריך שתיעשה מכח גברא, וזה ליכא בנפילה. והיה פשוט להגר"ח דלענין רציחה סגי במעשה האדם, ולכן אכתי קשיא ליה מזרק אבן ונפלה דפטור משום רוצח. ועל כן הוצרך למהלך השני דהוי כאשרו דממונו.

שגם בזרק אבן למעלה כן הדין, אלא שאין זה ברור בדבריו שם [והחזו"א (ב"ק ב) נקט ברא"ה שבזרק אבן למעלה חשיב אשו דחציו].

ובזה תירץ הגר"ח קושית המ"מ (נזקי ממון יז), בסתירת דברי הרמב"ם, שפסק גבי רקתא - פסולת הפשתן שהרוח מעיפה בשעת זרייתו, והלכה והזיקה - שהזורה פטור (ע' ב"ב כו ובתוס'). והתוס' הקשו מאי שנא מאש שחייבים עליה בהולכת הרוח. ותירצו דשאני אש שהאדם עשאה לבדו דהא הוא ה'מבעיר', ואילו הרוח רק מסייעת בהולכת המזיק, אבל גבי רקתא הרוח שותפה בעיקר עשיית המזיק. והוכיחו כן מדאמרין (בב"ק ס) ליבה וליבתו הרוח פטור, ומקשינן בגמרא מאי שנא מזורה ורוח מסייעו שחייב גבי שבת. ותירץ רב אשי דהתם מלאכת מחשבת אסרה תורה משא"כ הכא גרמא בנזקין הוא ופטור. הרי דכל היכא שיצירת האש נעשית בשיתוף עם הרוח חשיב גרמא ופטור, וה"נ גבי רקתא. והקשה המ"מ להרמב"ם שפסק (שם) דליבה ולבתו הרוח חייב, דלא כההיא סוגיא, וא"כ מאי שנא גבי רקתא שפסק לפטור.

אך הנה כבר ביארו הש"ך והגר"א (בחו"מ תיא) שהרמב"ם לשיטתו שפסק לחייב על גרמא בניזוקין באופנים מסוימים [ובלשון כמה ראשונים היינו 'גרמי', אלא שהרמב"ם כינה כולם ב'גרמא'. וכבר נאמרו בראשונים כמה שיטות בחלוקת מיני הגרמות החייבים והפטורים], והסוגיא שם אזלה כמ"ד גרמא בניזוקין פטור בכל אופן. הלכך ליבה וליבתו הרוח נקט הרמב"ם להלכה שחייב מדין גרמי. וא"כ הרי מובן דהיינו דוקא גבי אש שהיא 'חציו', שפיר חייב מדינא דגרמי במה שיצר את האש ביחד עם הרוח, דסו"ס 'חציו' הם שהזיקו. משא"כ ברקתא דאינו אלא כאשרו דממונו שהרי הוא רק זרק הפשתן ו'כלו לו חציו' ושוב בא כח אחר דהרוח והולך המוץ, והוי ממש כאסו"מ שהניחן בראש גגו ובאה רוח והפילתן שאינו אלא אשו דממונו כנ"ל. וא"כ כיון שאין כאן 'חציו' רק ממונו המזיק הלכך פטור מכל וכל, שהרי הוא רק 'גורם' ואין לבוא משום גרמא אלא באדם המזיק.

ועוד תירץ בזה הגר"ח קושיא נוספת, דהנה הקשו התוס' (בסנהדרין עז ובחולין לא) דבחולין (לא) משמע שאם נפלה סכין ושחטה - השחיטה פסולה, דבעינן 'זובחת' וליכא. וקשה מאי שנא מאסו"מ שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה דחשיב 'כחו'. ותירצו דה"נ דלריו"ח דאשו משום חציו אף בנפילת סכין שחיטתו כשרה, והגמרא בחולין קאי בשיטת ריש לקיש. אך על הרמב"ם יקשה שפסק (פ"ב דשחיטה) גבי נפילת סכין ששחיטתו פסולה, הגם שפסק כריו"ח. ותירץ הגר"ח לפי דרכו דאסו"מ לא הוי כחציו רק כאשרו דממונו, הלכך אין זה מועיל לשחיטה דבעינן זביחת האדם.

[באבי עזרי (נזקי ממון יד) תירץ הקושיא על הרמב"ם משחיטה באופן אחר, עפ"י מהלך האחרונים בשיטת הרמב"ם בגדר אשו משום חציו (ע' נד"ח ב"ק שם והגר"א בהגהותיו ובבאורו על השו"ע) שזה נתחדש רק על גבי הדין דאשו משום ממונו, וכדרך הלשנא-קמא שברש"י המובאת במהרש"ל (ב"ק כג) בבאור מסקנת הסוגיא, שכל אשו משום חציו בנוי רק על דין אשו

הבערתו בלא הרוח, אבל כל שבסיוע הרוח - פטור ממיתה. כן פירש המהרש"א וכ"מ בתורא"ש. והנה הרבה אחרונים הבינו בכוונת התוס' שלא אמר ריו"ח אשו משום חציו ברוח. ובחזו"א תמה מאד על זה מכמה הוכחות. אך נראה ודאי שכוונת התוס' היא כפי ההבחנה הנ"ל, דאף דהוי 'חציו' אף באש ההולכת ברוח, אבל לא חשיבא הך אש כ'כחו' ממש רק אם הלכה מעצמה בלא הרוח. נמצא דהתוס' בתירוץ השני והרא"ה נשתוו ביסוד החילוק שבדין 'חציו', בין חציו דמעשיו לחציו דכחו, אלא שהרא"ה חילק בין כל אש לעומת אסו"מ שבראש גגו, ואילו התוס' מבחינים באש עצמה בין אש שהולכת מכח האדם בלבד לאש שהולכת ברוח.

ואם כן נראה שזהו הגדר בחדושי הר"ן במה שכתב שבכל אש אין לחייב משום רציחה, דס"ל דלרציחה בעינן 'כחו' ממש [כנ"ל בדעת הרא"ה והרמב"ם], ובאש הגם דנקטינן אשו משום חציו ששריפת האש נחשבת מעשה האדם, אבל לא סגי לחייב בזה את הרוצח דלענין רציחה בעינן כחו ממש. והרי הוסיף חדושי הר"ן על התוס' שאף באש ההולכת מעצמה ליכא 'כחו'. אלא שעדיין יש לישב שיטתו מהסוגיא בב"ק הנ"ל, ומדוע לא העיר ממנה כלום.

ג) והנה הרשב"א בב"ק שם הקשה למה ייפטר המבעיר על הגדיש, הלא חיוב מיתה חל רק כשהעבד מת ואילו חיוב הממון חל קודם, בשעת שריפת הגדיש, וכדאמר רב חסדא בכתובות (ל) הגונב חלבו של חברו ואכלו חיבי, שכבר נתחייב בגניבה קודם שיבוא לידי איסור חלב. ובחיודושי תלמיד הרשב"א והרא"ש (ומובא בשעה"מ גניבה ג) תירץ דדמי לזורק חץ בשבת וקרע שיראין בהליכתו שפטור, כמימרא דר' אבין בכתובות שם. והנה בגמרא שם פירשו בתרי לישני הך מימרא דר' אבין דלא פליגא על רב חסדא; ללשון אחת הטעם הוא דאי אפשר להנחה בלא עקירה, כלומר דמלאכת שבת נמשכת מהעקירה עד ההנחה הלכך חשבינן כאילו חלו שני החיובים כאחד, דקריעת השיראין נעשתה תוך כדי המלאכה, ולא דמי לגונב חלב ואכלו דאין למעשה הגניבה כלום עם המחייב דאכילת חלב. ובלשנא אחרינא אמרינן דשאני חץ מגונב חלב ואכלו משום דלא מצי לאהדורי. ולכאורה לפי שתי הלשונויות אין להשוות ההיא דשרף גדיש לזורק חץ וקרע שיראין, דבשריפת גדיש ועבד אין לומר 'עקירה צורך הנחה' שהרי הרציחה לא התחילה בשריפת הגדיש כמו בעקירת החץ שהתחילה אז מלאכת שבת. וגם טעמא דלא מצי לאהדורי אינו קיים בגדיש, דהא ודאי איכא גוויני שיכול לכבות האש קודם שתגיע לעבד, ודמי למעביר חץ בידו ברה"ר וקרע שיראין בהליכתו דחייב להאי לשנא. ובודאי שזהו טעם הרשב"א בקושייתו שהשווה דין הגדיש למימרא דרב חסדא ולא להיא דר' אבין.

אך נראה בכוונת תלמיד הרשב"א והרא"ש שפירש פירוש אחר בלשנא בתרא. והפירוש מתגלה מדקדוק לשון רש"י בכתובות שם, שמפרש 'לא מצי לאהדורי' - הלכך משעה ראשונה סופו לקרוע שיראין. וכבר דקדקו מהר"ם שי"ף ורש"ש דמה לו לרש"י להזכיר שסופו לקרוע שיראין והלא עיקר הדבר

אכן י"ל בשיטת הרמב"ם שגם ברציחה בעינן כח גברא ממש כבשחיטה. ועל כן אף אם אסו"מ הוי בכלל 'חציו' סו"ס אין כאן כחו ממש דלחייב משום רציחה. והדברים מבוארים ברא"ה (בב"ק נו) כפי שפירשו לנכון החזו"א (בב, ב), בתירוץ לקושיית התוס' הנ"ל, שיש אש שנחשבת 'חציו' לחייב ד' דברים ואעפ"כ פטור עליה משום רציחה דבעינן כחו ממש. והולך הרא"ה לשיטתו בבדק הבית (א, סוף שער א) גבי נפלה סכין מאליה שהרשב"א דן [להלכה ולא למעשה, יעו"ש] להכשירה, דומיא דנפלה אבן מחיקו שחייב משום אדם המזיק. ותמה הרא"ה דבנויקין אין דין 'כחו' ממש, משא"כ בשחיטה. אלא שבדבריו בב"ק הוסיף שגם גבי רציחה בעינן כחו ממש. וא"כ כך י"ל גם בשיטת הרמב"ם.

[ובעיקר] דברי הרשב"א שם שהסיק להחמיר, דנו האחרונים האם זה רק בנפלה סכין מחיקו וכד' או גם בסכין שאחו בידו ופתח את ידו ונפלה ושחטה; בתבו"ש (ג) נקט שאין זה 'מעשה' ושחיטתו פסולה. אכן ביד רמ"ה (סנהדרין עט) איתא דפתיחת יד חשיבא כחו, ומדמה זאת לפתיחת בדקא דמיא שבכח ראשון חשיב כחו ממש, ומה לי מסיר פקק הסכר או פותח את ידו. וכן נקט החזו"א בסברא. אכן לפי פשטות הרשב"א נראה שחולק על כך. ובתבו"ש יצא לחלק דבבדקא דמיא אין המים מעוכבים בגללו הלכך חשיב הסרת העיכוב כמעשה, משא"כ בפתיחת יד שהעיכוב בגללו. ומבואר טפי באחרונים (ע' אבנ"ז אה"ע קפט לענין נתינת גט; חלקת יואב יו"ד ב; קונטרס גרם המעלות שבסוף ספר יבין דעת), שבסכר לולא מעשה האדם המים מעוכבים מלבוא, והרי על ידי מעשה האדם באו המים ועשו, משא"כ ביד האוחזת בסכין היא האחיזה היא מעשה האדם, שהרי הוא מפעיל כח לתפוס ואילו יישן או ימות תירפה ידו ותשמט הסכין, הלכך פתיחת היד אינה גידונית כמעשה אלא אדרבה הפסקת מעשה האחיזה והעדרו].

הרי זכינו ברא"ה להבחנה נוספת בתוך 'חציו', בין כחו גמור, לחציו דחשיב רק כמעשה האדם אבל לא 'כחו' ממש, אלא שהגר"ח נקט שרק בשחיטה בעינן 'כחו', ואילו ברא"ה מפורש שגם ברציחה בעינן 'כחו', וכמו שנתבאר כן ברמב"ם לפי הכס"מ.

והנה התוס' (בב"ק נו ובסנהדרין עז) הוכיחו שאין חילוק אם מקרב האש אצל הדבר או את הדבר אצל האש, שלכן הכופף קמתו של חברו בפני הדליקה חייב. ונקטו שחיובו משום חציו וחייב מיתה אף ברוצח, כגון שהביא את הנרצח למקום שסוף חמה לבוא, ומה שפטרו בגמרא בסוף חמה לבוא העמידו התוס' כשהיה שם הנרצח מקודם והרוצח קשרו שם שלא יברח, אבל אם הביאו למקום שסוף חמה לבוא הרי זה כמביא חמה עליו וחייב. ואולם הרא"ה לשיטתו חולק וסובר שגם אם מביא הדבר לפני האש חשיב כמעשיו מ"מ אין זה כחו כחץ ופטור משום רציחה.

והנה בתירוץ השני בתוס' בסנהדרין שם כתבו שאף לריו"ח דאשו משום חציו, אם נפלה האבן ישר פטור משום רציחה. ופירשו דאינו חייב משום רציחה באשו משום חציו, אלא אם הלכה האש בלא סיוע הרוח, וכמו בגדיש שנדלק והולך מכח

וביאר החזו"א שאף על פי שלענין נזיקין נחשבת העמדת בהמה על הקמה כמזיק ישיר ולא כגורם [להרשב"א], גבי שבת שאני שהקובע בה הוא שם 'מלאכה', ויש בזה להקל ולהחמיר, שמצד אחד אין חיוב שבת אלא במעשה האדם בפועל ואין די במעשה המיוחס אליו מצד הדין, ד'למען ינוח' כתיב וכנ"ל, ועל כן אינו חייב בהעמדת בהמה על העשבים שהרי אין החיוב על התוצאה הנפעלת אלא על מלאכת גופו ואין זו מלאכת קצירה דגברא. ומצד שני נוחה להתחייב עליה טפי מנזקין וכד', שכל שנחשב הדבר כ'מלאכה' אעפ"י שאינו בגדר מעשה האדם בשאר הלכות, כגון זורה ורוח מסייעתו - בשבת חייב שכן דרך המלאכה להעשות ע"י שיתוף הרוח, הגם דאינו אלא גרמא. ויש להביא דוגמא נוספת מהר"ן (פרק הכותב) דחק תוכות בשבת חייב הגם שאין זו 'כתיבה' גבי ס"ט וגט, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, כלומר דבשבת הקובע הוא שם 'מלאכה' ולא שם 'מעשה' כבשאר הלכות, הלכך כל שיוצר כתב דרך תחבולה וחכמה חשיב 'מלאכה' הגם שאין עושה מעשה בגוף הכתב.

הרי זכינו שגם דברים שנחשבים כמעשה האדם לענין חיוב נזיקין או רציחה, אין הכרח שחייב עליהם במלאכת שבת, דבנזיקין ורציחה עיקר החיוב הוא על התוצאה הנפעלת ורק דכדי לעונשו בב"ד בעינן מעשה, ואילו בשבת עיקר החיוב הוא על מעשה האדם, שגופו עושה מלאכה ולא נח. [ויש להוסיף שגם רוצח בגרמא או ע"י שליח הרי הוא כשופך דמים ממש וחייב מיתה בידי שמים, ואף בדין המלך נהרג, אלא שב"ד אינם ממיתים את הרוצח כי אם במעשה גמור. והארכנו בזה במק"א]. ואם כן הרי מעמיד בהמת חברו על הקמה הגם שהמעשה מיוחס לאדם לענין חיוב נזיקין, סו"ס לענין שבת שהעיקר תלוי במלאכת האדם, כל שאין זו דרך מלאכה ליכא חיובא כלל, ומאידיך כל היכא דנעשה הדבר כדרך מלאכה - חייב].

ואם כן הרי נראה שזו כוונת רש"י בכתובות, שנקט בבאור הלשנא-בתרא שמלבד דין קלב"מ בחיוב מיתה וממון החלים בזמן אחד [אף בשני מעשים, כגון הרג ביד אחת ונתחייב ממון במעשה שביד השניה] איכא דין קלב"מ במעשה אחד אף בשני זמנים, הלכך מעשה זריקת החץ הכולל בתוכו כל מה שנעשה אח"כ ע"י החץ, הוא המעשה המחייב את כל החיובין וכדברי הנמו"י, הלכך נפטר מממון, כי הזריקה היא המחייבת את חיוב ממון ואת חיוב השבת. נמצא דמאי דאמרינן 'חץ לא מצי לאהדורי' זהו כסימן וראיה שמעשה הזריקה הוא המחייב, וכטענת הנמו"י דלאחר הזריקה אנוס הוא דהא לא מצי לאהדורי. וזהו שכתב רש"י דחשבינן ליה כאילו בזריקה כבר קרע השיראין, שכל תוצאות הזריקה חשבינן להו כאילו מונחות וטמונות במעשה עצמו.

ונפ"מ לפי פירוש זה, שאם יזרוק חץ ביד אחת ויקרע שיראין במעשה נפרד תוך כדי מעופת החץ - לא ייפטר מממון ללשנא בתרא, שהרי הם שני מעשים. וכן כתב הגאון בעל ההפלאה שם [ורק ללשנא קמא ייפטר דכיון דעקירה צורך הנחה חשבינן ליה כזמן חיוב אחד הגם שהם שני מעשים (וכמוש"כ רש"י

שאנו צריכים הוא 'להקדים' את חיוב המיתה ולהשוותו עם הממון, שאע"פ שנח רק לאחר קריעת השיראין מ"מ נפטר ממון, ולא הו"ל לרש"י להקדים את חיוב הממון אלא את חיוב המיתה, והיה לו לומר 'שסופו לנוח' ולא 'סופו לקרוע שיראין'.

אכן נראה שכוונת רש"י לסברת הנמו"י (ב"ק כב) שפירש דלריו"ח שאשו משום חציו, הא דמותר להדליק נר בערב שבת והולך ודולק בשבת, ואין דנים שהוא כמדליק בעצמו האש בכל שעה ושעה - שכמו שבחץ לא חשיב כזורק בכל שעה ושעה שהרי משעה שיצא החץ מתחת ידו שוב לא מצי לאהדורי והרי הוא אנוס מכאן ואילך ואמאי חייב - אלא ודאי סיבת חיובו נשלמה במעשה הזריקה, שכל מה שארע אחר כך חשבינן ליה כמונח ועומד כבר במעשה הזריקה. וכתב לפי"ז שאם מת היורה קודם שהזיק החץ - יורשיו חייבים לשלם שכבר נשתעבדו נכסיו בשעת הזריקה [ופירש הגרש"ק (ריש ב"ק ועוד) שאף שלא חל החיוב בפועל מ"מ חל שעבוד נכסים מכח סיבת החיוב]. והוא הדין באש, הגם דמצי לכבותה מ"מ חל החיוב כבר ברגע הראשון.

[והנה בבית מאיר (אה"ע ה) ובשו"ת חתם סופר (או"ח ח"ד פד וח"ו כד) העירו שאף אם לא נימא כהנחת הנמו"י שהמעשה נגמר משעה ראשונה אלא חשיב כמדליק בכל רגע ורגע, אעפ"י כ לענין שבת אין לו להתחייב כי סו"ס גופו נח ועיקר ההקפדה על מנוחת גופו של הגברא. והנה בענין סברא זו מצינו כמה פנים, דהנה באבן העוזר (סו"ס שכח) נקט שהמניח עלוקה למצוץ הדם בשבת חייב משום חובל, שהרי נקטינן (בב"ק נו) דהמעמיד בהמת חברו על קמת חברו והזיקה חייב בתשלומין, ולדעת הרשב"א [וכן נפסק בשו"ע - דלא כהתוס'] דינו כאדם המזיק מדינא דאשו משום חציו, ואם כן קל וחומר שלענין שבת בכה"ג חייב שהרי אפילו על גרמא דפטור בנזקין חייב בשבת משום מלאכת מחשבת כנ"ל, כל שכן בזה שחייב אף בנזקין - ודאי חייב בשבת. ואולם דעת החזו"א (או"ח לו סק"א וב"ק י"ב) שאין כאן 'קל וחומר', כי דוקא לענין זורה וכיו"ב אמרו לחייב בגרמא שכן היא צורת מלאכה זו וכמוש"כ הרא"ש (בב"ק פ"ו ס), משא"כ בדבר שאין דרך המלאכה בכך, וכגון חובל ע"י העמדת בעל חיים. ואדרבה, באופן זה שבת קילא טפי מנזקין, שאינו חייב אלא ע"י מעשה האדם ממש. והוכיח כן מהא דאמרינן (שבת קכב) מעמיד אדם בהמתו על עשבים בשבת והיא אוכלת - הרי שאין מייחסים את תלישת העשבים לאדם המעמיד כאילו עשה המלאכה בעצמו - דדוקא במלאכה שכך דרכה להעשות חייבה תורה, דומיא דזורה המסתייע ברוח, משא"כ בהעמדת בהמה שאין זו צורת מלאכת קצירה, וה"ה להנחת עלוקה להוציא דם, אין זו דרך חבלה [וכבר הקשה משם באבן העוזר ותירץ על פי דרכו].

וכן הוכיח הגאון רבי אליעזר גורדון (בתשובותיו סי' יב), שאל"כ כל אשה המניקה את בנה, מדוע אינה נחשבת כעושה מלאכה בכך שמעמדת את התינוק לינק ממנה - אלא חזינן שדוקא במלאכות שדרכן להעשות ע"י כח אחר חייב ולא בכל המלאכות.*

ממונו נימא קלב"מ מטעם רודף, ומהו זה שתלו בגמרא דין קלב"מ דשריפת גדיש בריו"ח וריש לקיש. [ואף דלכאורה י"ל דלר"ל ליכא קלב"מ משום דמתחייב בממון על כל שעה ושעה שהאש שורפת בגדיש הגם שאז כבר אין האדם עושה מעשה רדיפה - אין לומר כן, דמ"מ אף לר"ל בעינן למעשה ההדלקה כתנאי החיוב עכ"פ, וביותר יקשה לפי מה שייסד הברכ"ש שמעשה ההבערה הוא המחייב מטעם ממונו. ויש להאריך טובא בגדרי אש דממונו. ובלא"ה יקשה להרשב"א, לפי מה שביאר בתירוץ הגמרא דבהצית בגופו של עבד כל שעתא ושעתא הו"ל רודף, דא"כ אף בלא הצית בגופו של עבד הו"ל רודף].

אך המחזור בזה עפימ"ש"כ האחרונים ליישב מדוע כל מוסר ממון חברו לעכו"ם חייב לשלם לו על הממון, ואמאי לא יפטר מדין קלב"מ שהרי באותה שעה דינו כרודף כנ"ל. ופירשו (ע' אחיעזר יח ואמרי משה ל ועוד) שחלוק רודף במעשה ישיר לרודף בגרמא, דבמעשה ישיר, מלבד מה דאיכא רשות לכל אדם להציל הנרדף בנפשו של רודף, גם חל חיובא דמיתה אקרקפתא דגברא ומצד זה נפטר מממון [לא מצד הרשות להרגו גרידא, כי מצד זה לבד אין פטור מממון כיון שאין כאן 'חיוב' מיתה], משא"כ בכגון מוסר או רודף בגרמא, דנהי דרשות להרגו כדי להציל הנרדף אבל ליכא חלות חיוב מיתה המוטלת על הגברא ולפיכך ליכא פטור קלב"מ. ונתבאר באורך במק"א. ואם כן הכא נמי לריש לקיש דאין כאן רציחה המיוחסת למעשה האדם אלא ע"י ממונו המזיק, הרי זה כרודף בגרמא וליכא פטור קלב"מ [אלא במצית בגופו של עבד דהוי מעשה בידים], ורק לריו"ח דאשו משום חציו וחשיב מעשה האדם פטרינג משום קלב"מ דהוי רודף במעשה בידים ד'חייב מיתה' הוא הלכך נפטר מחיוב ממון.

ואף דלחודשי הר"ן הלא אין חיוב מיתה לרוצח באשו אף לריו"ח, ושוב יקשה מה בין ריו"ח לר"ל לענין קלב"מ. אכן לפי כל מה שנתבאר לא קשה, שהרי אף להר"ן 'אשו משום חציו' חשיב כמעשה גמור של האדם [ומצד זה הוי רודף גמור דחל חלות חיוב מיתה אקרקפתא דגברא], ורק בפועל אין ב"ד דנים את הרוצח ככהאי גוונא בדין מיתה כיון שאין כאן 'כחו' ממש באופן מציאותי, אבל כלפי דין רודף ודאי דחשיב כרודף במעשה הריגה ולא כרודף בגרמא. [ואף שאילו היה רוצח ככהאי גוונא לא חייב מיתה בב"ד, אין זה גירעון כלל בחיובא דרודף. תדע, דהא איכא דין רודף גם ברודף אחר הערוה אף בעריות דליכא בהו מיתה ב"ד כלל אלא חייבי כרת - הרי דחיובא דרודף לא תליא כלל בעונש מיתה על אותו מעשה]. וא"כ שוב יש לקיים פירוש הרשב"א בסוגיא אליבא דחודשי הר"ן, דלריו"ח איכא חלות דין חיוב משום רודף על המבעיר ולר"ל ליכא חיובא ורק דין הצלת הנרדף, ולעולם לא שמענו כלל חיוב מיתה דרציחה על המבעיר, דלענין רציחה בעינן 'כח גברא' ממש, משא"כ לענין דין רודף סגי לן במעשה האדם. ומיושבת היטב התימא מדוע לא הזכיר כלום מאותה סוגיא דב"ק - דלשיטתו לא איירינג שם כלל בדין מיתה דרוצח אלא במיתה דרודף.

ב"ק קיז), כי החיוב הוא על כל משך המלאכה והרי המלאכה התחילה כבר בעקירה]. ואולם כ"ז רק לפרש"י, אבל הרשב"א פירש שגם ללשנא בתרא טעם הפטור הוא משום דחשבינג ליה כ'זמן אחד', כאילו הנחת החץ וקריעת השיראין חלו בזמן אחד משום דלא מצי לאהדורי, דלשיטתו הא דלא מצי לאהדורי הוא סיבה ולא סימן והוכחה, ולפי"ז אף בשני מעשים שונים יפטר.

ואם כן נראה שזו כוונת תלמיד הרשב"א והרא"ש, שנקט כפרש"י דל"ב נתחדש דין קלב"מ במעשה אחד אף בשני זמנים, כלומר דמעשה המחייבו מיתה אין יכול לחייב ממון. ועל כן המדליק את הגדיש, הגם שיכול לכבות את האש קודם שימות העבד מ"מ חיוב המיתה וחיוב הממון באים שניהם על מעשה ההבערה וכדברי הנמו"י גבי הדלקת נר שהכל מיוחס אל המעשה הראשון, א"כ אף שיכול לכבות הדליקה סו"ס איכא דין קלב"מ במעשה אחד, דענין 'לא מצי לאהדורי' אינו אלא סימן שהמחייב הוא המעשה הראשון [דאל"כ הלא אנוס הוא, כדברי הנמו"י], אבל כיון דנקטינג אשו משום חציו הרי גם באש החיוב הוא על המעשה הראשון הגם ד'מצי לאהדורי', הלכך מעשה הבערה המחייבו מיתה אינו יכול לחייבו ממון.

ויש להטעים עיקר גדר זה עפ"י מה שייסד רעק"א (בדו"ח כתובות ובתשובה קסד) דדיינגינג קלב"מ אף במעשה המהוה תנאי לחיוב הממון, דכל שנתחייב אז מיתה חשבינג ליה כאילו אותו מעשה הנצרך לחיוב ממון לא נעשה על ידו והרי לא נתקיים תנאי החיוב. הרי דדין קלב"מ נאמר גם כלפי המעשה ולא רק כלפי הזמן [ורעק"א חידש טפי, דעיקר המעשה אינו מתייחס לאדם שנתחייב מיתה]. ולפי האמור הרי מסתבר דלדעת תלמיד הרשב"א יש מקום ליסוד הרעק"א, ואולם לדעת הרשב"א [שפירש הל"ב רק משום דחשיב כ'זמן אחד', ולא סבירא ליה להך דינא דקלב"מ ב'מעשה'] אין לחדש דין קלב"מ בתנאי החיוב. ואמנם כן מתבאר מתוך דברי הראשונים בהמשך הסוגיא, דלהרשב"א לית ליה להיסוד דתנאי החיוב ואילו תלמיד הרשב"א ס"ל כן. ואזלו לשיטותיהם.

ד והנה הרשב"א תירץ קושיתו אמאי המדליק את הגדיש נפטר מממון והלא קדם חיוב הממון לחיוב המיתה - דחיוב מיתה הפוטרו מממון אינו משום 'רוצח' אלא משום דין 'רודף' והוא זה שנותן לו פטורא דקלב"מ [וכמבואר בסנהדרין (עב) דרודף בשעת רדיפתו פטור מחיובי ממון משום קלב"מ], והרי בשעה שהצית בגדיש כבר חשיב 'רודף'. ולפי זה הרי יש לומר כן בפשיטות בכוונת חודשי הר"ן, דלא שמענו מעולם בסוגיא בב"ק לחייב משום רציחה במבעיר אש, דהא דמבואר שם דאיכא קלב"מ, היינו רק מטעם חיובא דרודף ולא משום חיוב מיתה דרוצח, והרי חיובא דרודף איכא גם באופנים שאין דין רציחה, וכמו בגרמא [כהסוגיא בברכות (נח) שאף במוסר ממון חברו לגוי שאינו אלא מסבב לו סכנת נפש, איכא דין 'רודף', הגם שודאי אין שם מעשה רציחה דידיה כלל].

אלא שלכאורה תמוה לפרש כן הסוגיא בב"ק, וכפי שתמה האו"ש על הרשב"א, דא"כ אף לריש לקיש דאשו משום